

Opanowanie techniki atomowej i różnych sposobów wykorzystywania materiałów rozszczepialnych stanowić będzie w przyszłości warunek wyjściowy dla rozwijania przemysłu elektronicznego, chemicznego, procesów automatyzacji i innych dziedzin techniki i technologii. Kraj tak uprzemysłowiony jak NRF nie może z tej szansy zrezygnować. Ta okoliczność stwarza jednak dodatkowe niebezpieczeństwo. Pod płaszczykiem badań dla celów pokojowych agresywne i militarystyczne koła NRF mogą tym łatwiej przygotować niemal wszystko co niezbędne do uruchomienia produkcji broni jądrowej. Jest to tym łatwiejsze, gdyż współpraca z Francją stwarza również możliwość wypróbowania i doskonalenia tej broni. Fakt ten został podkreślony w *démarche* rządu radzieckiego do rządu francuskiego z października 1963 r.

Z dokonanego przez nas przeglądu potencjału produkcyjnego, technicznego i kadrowego NRF w dziedzinie energii jądrowej wynika, że niebezpieczeństwo podjęcia tam produkcji broni jądrowej należy traktować z całą powagą.

MICHAŁ CHEĆCIŃSKI

CUDZOZIEMCY W NRF¹

I. UWAGI WSTĘPNE

Dynamiczny rozwój gospodarki, jaki obserwuje się w Niemczech zachodnich od czasu zakończenia II wojny światowej, wpłynął m. in. bardzo poważnie na wzrost zapotrzebowania na siłę roboczą. Z drugiej strony wejście w wiek produkcyjny (15—65 lat) słabszych pod względem liczby urodzeń roczników, znaczne skrócenie czasu pracy oraz rozbudowa *Bundeswehry* doprowadziły do stosunkowo szybkiego wyczerpania się naturalnego źródła siły roboczej, jakim jest przyrost naturalny². Również postępujący proces industrializacji doprowadził w ciągu ostatnich kilkunastu lat do istotnych

¹ Niektóre dane zawarte w tym artykule obejmują łącznie z NRF również Berlin zachodni. Dane statystyczne w NRF, począwszy od 1964 r., podawane są najczęściej łącznie z Berlinem zachodnim (patrz np. *Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1964*) i niejednokrotnie zachodzi trudność wyodrębnienia Berlina zachodniego z globalnej liczby.

² Dla przykładu: a) roczniki młodzieży opuszczające szkołę liczyły w NRF w 1954 r. — 950 tys., w 1960 — już tylko 580 tys., w następnych latach nastąpił nieznaczny wzrost, nie osiągając jednak poziomu z 1954 r., b) tygodniowy czas pracy robotnika przemysłowego w 1957 r. wynosił 43 godziny, w 1963 — 40,2, c) *Bundeswehra*, systematycznie rozbudowywana od 1956 r., w pierwszej połowie 1964 r. liczyła już 420 tys. żołnierzy i oficerów oraz w służbie cywilnej związanej z armią zatrudniała dalszych 135 tys. osób (wg „Frankfurter Hefte”, Heft 8 z sierpnia 1964).

przesunąć w międzydziałowej strukturze zawodowej ludności NRF. W 1950 r. z rolnictwem NRF związanych było jeszcze 22,1% ogółu ludności aktywnej zawodowo, w 1961 r. udział ludności aktywnej zmniejszył się do 13,5%. Odpowiednio natomiast wzrosły udziały ludności aktywnej w przemyśle z 44,7% na 48,7% oraz w tzw. sektorze trzecim, tj. w handlu, komunikacji i usługach z 33,3% na 37,8%. W wyniku tych zmian, uzupełniające przyrost naturalny dodatkowe źródło siły roboczej w postaci nadwyżek ludności w rolnictwie zostało również w znacznym stopniu wyczerpane.

W l. 1945—1950 siłę roboczą NRF uzupełniali przesiedleńcy oraz powracający z niewoli jeńcy, w późniejszym okresie (1950—1961) również osoby zwerbowane.

Około 1955 r. nastąpił w NRF tzw. stan pełnego zatrudnienia, od tego też okresu rozpoczął się import siły roboczej do NRF z zagranicy: początkowo umiarkowany, następnie coraz bardziej wzrastający. Pod koniec 1964 r. w NRF liczba zatrudnionych cudzoziemców przekroczyła 1 milion osób. Mimo tak wysokiego stanu zatrudnienia, w NRF liczbę wolnych miejsc pracy oblicza się obecnie na ponad 500 tysięcy.

W ramach spisu ludnościowego przeprowadzonego w NRF w czerwcu 1961 r. dokonano również rejestracji cudzoziemców. Spisem nie objęto jedynie pracowników przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych oraz ich rodzin, jak również nie objęto cudzoziemskich sił zbrojnych, stacjonujących na terenie NRF. Jakkolwiek dane liczbowe przytoczone w niniejszym artykule, pochodzące z 1961 r., odbiegają znacznie od aktualnego stanu zatrudnienia cudzoziemców, to na ogół jednak struktura wieku, struktura zawodowa, narodowościowa, zatrudnienie w poszczególnych działach nie uległy poważniejszym zmianom.

II. LICZBA CUDZOZIEMCÓW, SKŁAD NARODOWOŚCIOWY, ROZMIESZCZENIE

Wśród ludności NRF oraz Berlina zachodniego, obliczonej w dn. 6 VI 1961 r., na 56,2 mln osób zarejestrowano 686 tys. cudzoziemców, tj. 1,2% ogółu ludności. Z tego 583 tys. stanowili cudzoziemcy o znanej przynależności państwowej, 72 tys. bez przynależności państwowej i 31 tys. osoby z bliżej nieokreśloną przynależnością państwową (w dn. 30 VI 1964 r. liczba cudzoziemców w NRF wzrosła do 933 tys. osób, a pod koniec października 1964 było ich w NRF już 1014 tys.)³. Wśród cudzoziemców zdecydowaną przewagę mają mężczyźni. Było ich 68,9%, podczas gdy udział kobiet wynosił zaledwie 31,1%. Współczynnik feminizacji (liczba kobiet na 1 000 mężczyzn) cudzoziemców różni się też w sposób zasadniczy od współczynnika feminizacji dla całej ludności NRF. Współczynnik ten dla cudzoziemców wynosi zaledwie 451, natomiast dla ogółu ludności 1 127. Wynika to oczywiście stąd, że do pracy w NRF werbowani są przede wszystkim mężczyźni bez rodzin. Podobnie

³ „Neue Zürcher Zeitung” z XII 1964.

zresztą przedstawia się sprawa współczynnika aktywności zawodowej (liczba ludności aktywnej do ogółu ludności) oraz wskaźnika wyrażającego procentowy udział ludności w wieku produkcyjnym w stosunku do ogółu ludności. Wszystkie te współczynniki są wyższe dla cudzoziemców aniżeli dla ogółu ludności zachodnioniemieckiej.

Najliczniejszą grupę narodowościową w 1961 r. stanowili w NRF Włosi (28,7% ogółu cudzoziemców), na dalszych miejscach znajdowali się Holendrzy (9,5%), zamieszkujący tereny przygraniczne głównie w Północnej Nadrenii-Westfalii, oraz Austriacy skupieni przede wszystkim w Bawarii. Obok tych trzech grup narodowościowych duże ugrupowanie stanowili Hiszpanie i Grecy (tabela I). W l. 1961—1964 nastąpiło przegrupowanie narodowościowe cudzoziemców. W 1964 r. najliczniejszą grupę obok Włochów (31,0%) stanowili Hiszpanie (15,5%), Grecy (15,4%) i Turcy (7,4%). Na dalszych miejscach pod względem liczebności znajdują się Holendrzy, Austriacy i Jugosłowianie oraz obywatele innych europejskich i pozaeuropejskich krajów.

Stosunkowo wysoki udział cudzoziemców „bez przynależności państwowej” (10,5%) lub z bliżej nieokreśloną przynależnością (4,5%) związany jest z II wojną światową, w wyniku której wielu cudzoziemców nie powróciło do

TABELA I
Cudzoziemcy w NRF i w Berlinie zachodnim w dn. 6 VI 1961 r. oraz w dn. 30 VI 1964 r. 4

Przynależność państwowa	6 czerwca 1961 r.		30 czerwca 1964 r.	
	w tys.	w %	w tys.	w %
Włochy	196,7	28,7	289,2	31,0
Holandia	65,4	9,5	60,4	6,5
Austria	57,3	8,4	55,6	6,0
Hiszpania	44,2	6,4	144,2	15,5
Grecja	42,1	6,1	143,9	15,4
Francja	20,1	2,9	21,1	2,3
Jugosławia	16,4	2,4	53,1	5,7
Szwajcaria	16,0	2,3	6,6	0,7
Wielka Brytania	9,1	1,3	6,7	0,7
Turcja	6,7	1,0	69,2	7,4
Belgia	6,5	0,9	6,7	0,7
Pozostałe kraje Europy	54,5	7,9	22,1	2,4
Kraje pozaeuropejskie	48,7	7,1	41,6	4,4
Bez przynależności państwowej	72,3	10,5		
Bez określenia przynależności	30,6	4,5	12,6	1,3
Razem	686,2	100,0	932,9	100,0

⁴ *Die Ausländer im Bundesgebiet*. „Wirtschaft und Statistik” nr 11/64, s. 646; „Amtliche Nachrichten der Bundesanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung” nr 8/1964, s. 408, obliczenia własne.

swoich krajów macierzystych bądź też ze względów politycznych czy innych znalazło się na terenie NRF, uzyskując tam status tzw. „cudzoziemców bez przynależności państwowej” lub „obcokrajowych uciekinierów”.

Rozmieszczenie w sensie geograficznym cudzoziemców na terenie NRF wiąże się ściśle ze strukturą gospodarczą poszczególnych krajów. Najliczniejsze skupiska tworzyli oni w 1961 r. w Północnej Nadrenii-Westfalii (29,8^{0/0}) oraz w Badenii-Wirtembergii (24,4^{0/0}), tj. w krajach wysoko uprzemysłowionych. Mniej liczne ugrupowania stanowili w bardziej rolniczym Szlezwiku-Holsztynie, Bremie i małej obszarowo Saarze. Przeliczając liczbę cudzoziemców na 1 000 mieszkańców okazuje się, że najliczniej cudzoziemcy rozmieszczeni byli w Badenii-Wirtembergii (22 cudzoziemców na 1 000 ludności), Saarze (19), Północnej Nadrenii-Westfalii i Hesji (13) (tabela II).

Do 1964 r. nastąpiła dalsza koncentracja zatrudnienia cudzoziemców. Trzy kraje, Północna Nadrenia-Westfalia, Hesja i Badenia-Wirtembergia, przy wysokich współczynnikach liczby cudzoziemców przypadających na 1 000 mieszkańców (19, 21, 30) skupiały na swoim terenie prawie 70^{0/0} wszystkich cudzoziemców, przebywających na obszarze NRF.

TABELA II
Cudzoziemcy w poszczególnych krajach NRF oraz w Berlinie zachodnim⁵.

Kraj	6 czerwca 1961 r.			30 czerwca 1964 r.		
	w tys.	w %	na 1 000 mieszk.	w tys.	w %	na 1 000 mieszk.**
Szlezwik-Holsztyn	12,6	1,8	5	11,1	1,2	5
Hamburg	22,3	3,3	12**	18,3	2,0	10
Dolna Saksonia	38,6	5,6	6	57,0	6,1	8
Brema	4,9	0,7	7	4,9	0,5	7
Póln. Nadrenia-Westfalia	204,8	29,8	13	304,0	32,6	19
Hesja	60,7	8,8	13	103,3	11,0	21
Nadrenia-Palatynat	29,0	4,2	8	50,2*	5,4*	11*
Badenia-Wirtembergia	167,5	24,4	22	245,1	26,2	30
Bawaria	110,9	16,2	12	130,8	14,0	13
Saara	20,7	3,0	19	—	—	—
Berlin zachodni	14,2	2,1	6	8,3	0,9	4
Razem	686,2	100,0	12	932,9	100,0	16

* łącznie z Saarą.

** stan ludności ogółem z 30 VI 1963 r.

Większość cudzoziemców, tj. 42^{0/0}, mieszka w wielkich miastach powyżej 100 tys. mieszkańców, w tym 25,5^{0/0} przypada na takie milionowe ośrodki miejskie jak Monachium (12,7^{0/0} ogółu cudzoziemców), Hamburg (7,8^{0/0}) i Ber-

⁵ Die Ausländer im Bundesgebiet, jw., s. 646; „Amtliche Nachrichten” 8/1964, s. 409, obliczenia własne.

lin zachodni (5,0%). W Monachium na 1 000 mieszkańców przypadało w 1961 roku 33 cudzoziemców, w Hamburgu 12 a w Berlinie zachodnim — 6.

III. STRUKTURA WIEKU ORAZ STRUKTURA RODZINNA CUDZOZIEMCÓW

Struktura wieku cudzoziemców różni się w sposób zasadniczy od struktury wieku ludności Niemiec zachodnich. Cudzoziemcy przybyli do NRF po 1956 r. szukali w Niemczech zachodnich przede wszystkim źródeł zarobkowania. Rząd NRF nie spieszył się zresztą do zatrudniania cudzoziemców na okresy dłuższe. Z tego względu cudzoziemcy przybywają do NRF na ogół na krótki okres czasu bez swoich rodzin. Są to głównie mężczyźni w wieku do 45 lat⁶. Natomiast struktura ludności NRF odznacza się przewagą kobiet, a poza tym ukształtowana jest nierównomiernie skutkami biologicznymi (polegli, spadek liczby urodzeń) obu wojen światowych oraz depresją demograficzną spowodowaną przez kryzys gospodarczy lat 30-tych. Wśród cudzoziemców np. udział grupy wieku 18—45 lat jest znacznie wyższy (62,4%), aniżeli wśród ludności ogółem NRF (37,2%) (tabela III).

TABELA III
Struktura wieku ludności NRF oraz cudzoziemców⁷

Grupa wieku	Ludność ogółem		Cudzoziemcy	
	w %	liczba kobiet na 1 000 mężczyzn	w %	liczba kobiet na 1 000 mężczyzn
Poniżej 6	9,4	951	6,6	947
6—15	12,3	952	9,0	956
15—18	3,6	962	3,1	861
18—25	11,4	951	18,3	325
25—45	25,8	1 122	44,1	300
45—65	26,3	1 270	14,4	544
65 i więcej	11,1	1 505	4,0	1 211
Wiek nieznan	0,1	1 164	0,4	292
Razem	100	1 127	100	451
poniżej 15	21,7	957	15,6	952
15—65 lat	67,2	1 136	79,9	360

Oczywiście tego typu ruch migracyjny wpływa hamująco na proces starzenia się ludności NRF odmładzając jej strukturę wieku, natomiast dla krajów, z których dokonuje się emigracja, postarza on ludność pozbawiając

⁶ Według danych z końca października 1964 struktura wieku cudzoziemców przedstawiała się następująco: poniżej 35 lat: mężczyźni — 67,5%, kobiety — 76,2%, powyżej 45 lat: mężczyźni — 10,3%, kobiety — 6,9% („Tagesspiegel” nr 5846 z 2 XII 1964). Jak wynika z przytoczonych danych, wśród cudzoziemców zatrudnionych w NRF zdecydowanie przeważają ludzie młodzi, którzy nie przekroczyli 35 roku życia.

⁷ *Die Ausländer im Bundesgebiet*, jw., s. 647.

te kraje najbardziej wartościowych jednostek siły roboczej. Źródła i publikacje zachodnioeuropejskie przytaczają jako przykłady tego rodzaju sytuacji niektóre wioski hiszpańskie, greckie i włoskie, z których masowo wyemigrowali za granicę młodzi mężczyźni, pozostawiając na miejscu jedynie kobiety, dzieci i starców.

Pod względem struktury rodzinnej wśród cudzoziemców przeważały osoby stanu wolnego (51,2%). Zamężne i żonaci stanowili 43,4% oraz rozwiedzeni i owdowiali 5,4%. Wśród małżonków zdecydowanie przeważali mężczyźni (70,7%). Potwierdza to jeszcze raz fakt, że do NRF przybywali na zarobek mężczyźni na ogół bez swoich rodzin.

IV. CUDZOZIEMCY WEDŁUG STRUKTURY ZAWODOWEJ⁸

W związku z korzystną strukturą wieku i płci oraz zgodnie z charakterem tej typowej migracji zarobkowej współczynnik aktywności zawodowej jest wśród cudzoziemców odpowiednio wysoki: 67,1% cudzoziemców należy do aktywnych zawodowo, zaś 32,9% — do zawodowo biernych. Odpowiednie współczynniki dla ogółu ludności NRF wynoszą: 47,7% i 52,3%. Różnice są tu więc bardzo istotne.

Z punktu widzenia źródeł utrzymania zawodowo aktywni cudzoziemcy w 97,1% swoją egzystencję opierają na działalności zarobkowej, 2,2% to osoby utrzymywane przez zarobkujących, zdobywające zawód i okresowo nie posiadające jeszcze własnego źródła utrzymania, 0,6% — renciści, wreszcie 0,2% bezrobotni utrzymujący się z zasiłków (tabela IV).

Cudzoziemcy bierni zawodowo w 80% pozostają na utrzymaniu zarobkujących, natomiast 20% obcokrajowców utrzymuje się z rent, stypendiów itp.

Bliższa analiza danych pozwala stwierdzić, że mężczyźni charakteryzują się dwukrotnie wyższym współczynnikiem aktywności zawodowej niż kobiety. Współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn wynosi bowiem 79,8%, podczas gdy kobiet zaledwie 38,9%. Pomimo tych różnic współczynniki te były wyższe od odpowiednich współczynników dla całej ludności NRF (mężczyźni — 63,9%, kobiety — 33,4%).

Poszczególne grupy narodowościowe różnią się również dość znacznie pod

⁸ Statystyka niemiecka klasyfikuje ludność z punktu widzenia aktywności zawodowej wg dwóch schematów: a) tzw. *Erwerbskonzept*, tj. z podziałem na ludność aktywną zawodowo biorącą udział w tworzeniu produktu społecznego (*Erwerbspersonen*), oraz na ludność bierną zawodowo (*Nichterwerbspersonen*). Przy tej klasyfikacji czas pracy i źródło dochodów oraz ich wielkość nie mają znaczenia; b) tzw. *Unterhaltskonzept*, wg którego pierwszoplanowe znaczenie posiada podział na tych, którzy utrzymują się z dochodów wynikających z ich działalności zarobkowej oraz z innych źródeł. Klasyfikacja ta dzieli ludność na utrzymujących się z: a) działalności zarobkowej, b) pomocy pieniężnej dla bezrobotnych, c) rent, stypendiów itp. oraz na tzw. d) osoby utrzymywane, bez jakichkolwiek własnych źródeł dochodu.

względem aktywności zawodowej. Najbardziej aktywni są Włosi (na 100 Włochów — 90 osób zarobkuje), Hiszpanie (88), Grecy (83), Jugosłowianie (74). Obywatele USA zatrudnieni w NRF mają bardzo niski współczynnik aktywności (26), wyższy zaś obywatele pozostałych krajów Ameryki (38) i państw azjatyckich (41).

TABELA IV

Cudzoziemcy podzieleni na aktywnych i biernych zawodowo oraz na rodzaj źródła utrzymania⁹

Podział na grupy	Cudzoziemcy razem		Wg źródła utrzymania			
			Działal- ność za- wodowa	Zasilek dla bez- robotnych	Renty itp.	Utrzy- mywani
	w tys.		w %			
Aktywni zawodowo	460,5	67,1	97,1	0,2	0,6	2,2
Bierni zawodowo	225,7	32,9	—	—	20,1	79,9
Razem	686,2	100,0	65,1	0,1	7,0	27,7

Najwyższą aktywność wykazywali mężczyźni w wieku 25—45 lat (94,9^{0/0}), w starszych grupach wieku (powyżej 45 lat) współczynnik ten maleje (tabela V). Współczynniki aktywności zawodowej w poszczególnych grupach wieku kobiet są odpowiednio niższe. Podobna zresztą tendencja występuje wśród ogółu ludności NRF. Wynika to z większego zaangażowania kobiet zamężnych w pracach domowych, a tym samym z ograniczenia możliwości zarobkowania oraz z szybszego od mężczyzn wychodzenia poza działalność zarobkową, na ogół już po przekroczeniu 60 roku życia.

TABELA V

Ludność aktywna zawodowo wg wieku¹⁰

Grupa wieku	Ogółem w %	Cudzoziemcy w %		
		mężczyźni	kobiety	ogółem
Poniżej 25	34,6	58,0	34,3	49,3
25—45	70,6	94,9	53,7	85,4
45—65	58,0	90,2	35,6	71,0
65 i więcej	13,7	24,6	6,3	14,6
Bez określenia wieku	57,6	90,4	42,9	79,6
Razem	47,7	79,8	38,9	67,1

Zdecydowana większość cudzoziemców tj. około 93,5^{0/0}, stanowi najemną siłę roboczą. Najliczniejszą grupę wśród nich stanowią robotnicy (78,1^{0/0}), podczas gdy pracownicy umysłowi tylko 12,1^{0/0} oraz uczniowie 2,9^{0/0}. Szczególnie

⁹ *Die Ausländer im Bundesgebiet*, jw., s. 648.

¹⁰ Tamże.

w ostatnich latach, w związku z niedoborami kwalifikowanej siły roboczej na rynkach pracy Europy zachodniej, do NRF sprowadzono wielu cudzoziemców posiadających niskie kwalifikacje z Hiszpanii, Grecji, Turcji, których po krótkim przeszkoleniu ustawiono przy taśmach produkcyjnych w dużych zakładach. Cudzoziemcy ci oczywiście znacznie poszerzyli przemysłową klasę robotniczą w NRF¹¹. Samodzielną działalność zarobkową wykonuje 4,8% ogółu ludności aktywnej NRF. Samodzielni prowadzą swoją działalność w handlu i komunikacji oraz w usługach. Odsetek pomagających członków

TABELA VI
Zatrudnienie cudzoziemców w poszczególnych działach gospodarki NRF¹²

Dział gospodarki	Płeć	Aktywni zawodowo cudzoziemcy	
		w tys.	w %
Rolnictwo i leśnictwo	ogółem	14,6	3,2
	mężczyźni	11,0	2,9
	kobiety	3,6	4,3
Przemysł wytwórczy	ogółem	335,1	72,8
	mężczyźni	294,4	78,0
	kobiety	40,7	49,0
Handel i komunikacja	ogółem	42,0	9,1
	mężczyźni	31,8	8,4
	kobiety	10,2	12,3
Pozostałe działy (usługi)	ogółem	68,8	14,9
	mężczyźni	40,2	10,7
	kobiety	28,6	34,4
Razem	ogółem	460,5	100,0
	mężczyźni	377,4	100,0
	kobiety	83,1	100,0

¹¹ Wysoko uprzemysłowione kraje Europy zachodniej ze względu na postępujący proces mechanizacji i automatyzacji produkcji zatrudniają coraz więcej pracowników inżynieryjno-technicznych, z drugiej strony wzrasta znacznie liczba tzw. półkwalifikowanych robotników, którzy nawet bez specjalnego długoterminowego szkolenia mogą wykonywać proste, powtarzające się czynności fizyczne przy taśmie produkcyjnej w wielkich zakładach przemysłowych. Natomiast kategorią zanikającą jest tzw. robotnik kwalifikowany, który jeszcze na początku tego stulecia spełniał najważniejszą rolę w produkcji. Tym stanem rzeczy można tłumaczyć m. in. wysoki import niewykwalifikowanej siły roboczej do NRF, która po krótkim — na ogół trzymiesięcznym — przeszkoleniu powiększa kategorię tzw. półkwalifikowanych robotników. Korzyści zatrudnienia takich cudzoziemców są stosunkowo duże: niższy koszt przeszkolenia, niższa w porównaniu z robotnikami kwalifikowanymi płaca, niższe więc koszty produkcji. O sprawach tych obszernie pisze A. B. Weber, *Klasowa struktura obszcziestwa w Zapadnoj Giermanii*. Wydawnictwo Akademii Nauk SSSR, Moskwa 1961.

¹² Dane przyjęte z „Wirtschaft und Statistik” 11/64, s. 649.

rodziny jest bardzo niski (1,6%). Oczywiście przy porównaniu cudzoziemców z ludnością Niemiec zachodnich daje się łatwo zauważyć, że udział robotników wśród cudzoziemców jest znacznie wyższy niż w społeczeństwie NRF ogółem.

Około $\frac{3}{4}$ cudzoziemców (72,8%) zarobkujących zatrudnionych jest w przemyśle wytwórczym (przemysł wydobywczy, przetwórczy, budownictwo, energetyka), 14,9% znalazło zatrudnienie w usługach oraz 9,1% w handlu i komunikacji. W rolnictwie pracuje zaledwie 3,2% cudzoziemców (tabela VI). Najliczniej cudzoziemcy zatrudnieni są w przemyśle metalowym oraz w budownictwie.

V. PORÓWNANIA Z OKRESAMI UBIEGŁYMI

Brak jest niestety dokładnych danych spisowych odnośnie do stanu cudzoziemców w Niemczech zachodnich w okresach poprzednich spisów z lat 1946 i 1950. Ostatnie dane spisowe dotyczące cudzoziemców pochodzą z maja 1939 r. Zarejestrowano wówczas na obszarze całej III Rzeszy 881 tys. cudzoziemców. Z tego tylko 348 tys. cudzoziemców znajdowało się na obszarze obecnej NRF¹³.

Dane te zapewne nie są pełne, nie obejmują one prawdopodobnie sezonowych robotników rolnych, których znaczną większość stanowili Polacy. W porównaniu jednak nawet z tą zawężoną liczbą, w 1961 r. na terenie NRF (licząc bez Berlina) było prawie dwa razy więcej cudzoziemców niż przed wojną, a w r. 1964 — wg wstępnych danych — zatrudnienie cudzoziemców było prawie trzykrotnie tak wysokie jak przed wojną. Należy przy tym podkreślić, że do wybuchu II wojny światowej bardzo wysoki odsetek zatrudnionych cudzoziemców był w rolnictwie, podczas gdy obecnie odsetek pracujących w tym dziale gospodarki jest bardzo niski.

W 1939 r. najliczniejszą grupę cudzoziemców stanowili Holendrzy, następnie obywatele tych krajów, które po wojnie weszły na drogę budowy socjalizmu, dalej Włosi, Jugosłowianie, Szwajcarzy.

Na początku minionej wojny część cudzoziemców opuściła Niemcy. W okresie wojny jednak liczba cudzoziemców wzrosła wielokrotnie. Według ostatnio opublikowanych źródeł zachodnioniemieckich, liczba ich osiągnęła 9 milionów¹⁴, inne polskie i zagraniczne szacunki podają jeszcze wyższą liczbę (10 i więcej milionów). Znaczna większość cudzoziemców w okresie wojny skupiona była na terenie obecnej NRF, gdzie zatrudniona była w przemyśle zbrojeniowym i cywilnym. Ogromna większość ludności zwiezionej tu przymusowo na roboty po zakończeniu wojny opuściła Niemcy, korzystając z pomocy UNRRA (UN — Relief and Rehabilitation Administration) i IRO (International Refugee Organization), i udała się do swoich macierzystych krajów. Do końca czerwca 1947 r. z Niemiec repatriowano oficjalnie 6,1 mln cudzo-

¹³ Jw., s. 650.

¹⁴ Jw., s. 650.

ziemców, reszta powróciła jeszcze zapewne do poszczególnych krajów poza rejestracją bezpośrednią po zakończeniu działań wojennych.

Według meldunków policji w październiku 1950 r. na obszarze NRF było około 531 tys. cudzoziemców, a w dn. 1 I 1952 r. 471 tys. Część tych cudzoziemców pozostając w NRF uzyskiwała status „cudzoziemców bez przynależności państwowej”, część uzyskała obywatelstwo niemieckie i przestała figurować jako cudzoziemcy. W r. 1954 liczba cudzoziemców w NRF nie przekraczała 100 tys. osób. W wyniku jednak dalej postępującego rozwoju gospodarczego i wyczerpywania się rezerw siły roboczej liczba cudzoziemców w ciągu kilku lat ponownie się wielokrotniła, uzyskując poziom 686 tys. w okresie spisu 1961 r.

Niemiecka Republika Federalna swój rozwój gospodarczy w ostatnich latach w dużej mierze zawdzięcza m. in. właśnie cudzoziemcom, dzięki którym można było częściowo przynajmniej wyrównać poważne niedobory w zakresie siły roboczej, przeciwdziałać dalszemu wzrostowi płac, a tym samym wzrostowi kosztów produkcji, zachować pozycję NRF na rynkach światowych. Polityczni i gospodarcy działacze zachodniemieccy zgodni są na ogół z tym poglądem¹⁵. Uważa się również powszechnie w NRF, że dalszy rozwój gospodarczy tego kraju bez siły roboczej z zagranicy jest niemożliwy. Tym bardziej, że w nadchodzących latach prognozy demograficzne przewidują dalszą obniżkę wewnętrznej siły roboczej w wyniku mocno postępującego demograficznego starzenia się ludności NRF.

JERZY BARTOSIK

OBOZY ZNISZCZENIA NA TERENIE POWIATU SĘPOLEŃSKIEGO W PIERWSZYCH MIESIĄCACH OKUPACJI HITLEROWSKIEJ

Powiat sępoleński jest jednym z mniejszych powiatów województwa bydgoskiego. Jego powierzchnia wynosi zaledwie 718 km², a liczba mieszkańców

¹⁵ Theodor Blank, minister federalny pracy i opieki społecznej, „Nahezu eine Million Gastarbeiter findet in der Bundesrepublik Arbeit. Damit hilft eine Million Menschen aus anderen Ländern unsere Wirtschaft in Gang und auf hohen Touren zu halten. Von Jahr zu Jahr hat sie sich mehr auf die Hilfe der Gastarbeiter eingestellt. Heute sind sie eine nicht unerhebliche Voraussetzung für das Gedeihen der deutschen Wirtschaft” i dalej:

„Diese Million Menschen auf deutschen Arbeitsplätzen trägt mit dazu bei, dass unsere Produktion weiter wächst, unsere Preise stabil und unsere Geltung auf dem Weltmarkt erhalten bleiben. Die Rolle der Gastarbeiter auf dem Arbeitsmarkt wird in den kommenden Jahren sicher noch gewichtiger werden” („Politisch-Soziale Korrespondenz” nr 21 z 1 XI 1964, s. 6).

Dr Manfred Dunkel, przedstawiciel związku pracodawców niemieckich, fabrykant z Kolonii przy okazji powitania milionowego cudzoziemca w NRF:

„Die Leistungen der westdeutschen Wirtschaft seien ohne die Mithilfe der Gastarbeiter nicht möglich gewesen” („Der Spiegel” nr 41 z 7 X 1964, s. 44).